

СИТУАЦІЯ СЛІДЧОЇ ДІЇ ЯК САМОСТІЙНА КАТЕГОРІЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Криміналістична тактика - особлива сфера реалізації ситуаційного підходу, що не випадково, оскільки прийняття тактичного рішення, обрання найбільш раціональної системи тактичних прийомів чи тактичних комбінацій насамперед залежить від ситуації, що виникає в ході проведення окремих слідчих дій.

Проблемі дослідження ситуацій у криміналістиці присвячені роботи таких науковців, як Р. С. Белкін, Т. С. Волчецька, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, М. О. Селіванов, В. Ю. Шепітько та ін. У них визначається поняття «ситуація», розкривається його сутність, пропонуються різноманітні класифікації. При цьому головну увагу приділено вивченню слідчої ситуації, тоді як таке поняття, як «ситуація слідчої дії» залишалося поза увагою вчених-криміналістів, що потребує щодо нього активізації наукових пошуків.

Мета статті – з'ясування співвідношення категорій «слідча ситуація» і «ситуація слідчої дії»,

розкриття внутрішньої структури, змісту і значення останньої, наведення її дефініції. Як видається, вирішення зазначених питань суттєво допоможе сформувати концепцію ситуації слідчої дії й удосконалити криміналістичну тактику в цілому.

В ієрархічній побудові ситуацій у криміналістиці – ситуація слідчої дії посідає самостійне місце. З'ясовуючи співвідношення понять «слідча ситуація» й «ситуація слідчої дії», підкреслюємо, що стосовно даного питання у криміналістичній літературі висловлені різні точки зору. Одні правознавці вважають, що існує потреба розрізняти ці категорії [Див.: 5; 9]. Зокрема, Т. С. Балугіна наголошує, що всі слідчі ситуації доцільно і практично важливо поділити на 2 групи – ситуації розслідування і ситуації окремих слідчих дій [2, с. 56]. Інші вчені не проводять межі між цими ситуаціями і стверджують, що саме слідча ситуація впливає на тактику слідчих дій [8].

«Слідча ситуація» і «ситуація слідчої дії» – категорії нетотожні. Ситуації, що виникають при про-

веденні окремих слідчих дій є складовою частиною цілого, тобто слідчої ситуації. Зв'язок ситуації слідчої дії і слідчої ситуації підпорядковано діалектичному взаємовідношенню частини й цілого, окремого й загального.

Отже, порівняно зі слідчою ситуацією ситуація слідчої дії є явищем меншого ступеня складності [4; 5]. Як правильно зауважує І. Ф. Герасимов, ситуаційні чинники впливають і на проведення окремих слідчих дій, причому тут нерідко вони досить специфічні, можуть стосуватися тільки даної слідчої дії і не впливати на слідчу ситуацію в цілому [3, с. 7].

Ситуація слідчої дії характеризується відносною самостійністю. Їй притаманні такі риси, як *динамізм*, *індивідуальність* і *зумовленість*. *Динамізм* передбачає можливість зміни ситуації залежно від інтенсивності впливу на неї різноманітними тактичними засобами. При цьому йдеться про керований процес регулювання ситуацією з боку слідчого в потрібному для нього напрямку. Індивідуальність підкреслює неповторність тієї чи іншої ситуації, що виникає в ході проведення певної слідчої дії. Разом із тим у кожній конкретній ситуації присутній елемент типовості, що є ключем до її діагностування й дослідження. *Зумовленість*

свідчить про те, що на процес формування ситуацій слідчих дій впливають різноманітні об'єктивні й суб'єктивні чинники.

Серед *об'єктивних чинників* насамперед треба зазначити характер самої слідчої дії, її сутність, спрямованість, завдання, обсяг і характер доказової й тактичної інформації, що є у розпорядженні слідчого, наявність або брак достатнього часу для ретельної підготовки до проведення запланованої слідчої дії та ін. *Суб'єктивні чинники* пов'язані з рівнем професійної майстерності слідчого, його особистим досвідом, комунікативними властивостями, з одного боку, й лінією поведінки й позицією підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідків – з другого.

Безумовно, при виокремленні такого роду чинників повинно йтися про найбільш інформативні, оскільки пізнати, а тим більше врахувати всі з них практично неможливо.

У процесі формування концепції ситуації слідчої дії особливого значення набуває визначення її структури та змісту. При цьому треба виходити з того, що структура ситуації слідчої дії – багатофакторне утворення, що складається з різноманітних компонентів, впливаючих на проведення тієї чи іншої слідчої дії.

На сьогодні вченими-криміналістами здійснені певні спроби

розглянути це складне утворення. Так, В. О. Образцов і В. Г. Танасевич у структурі ситуації вбачають 2 взаємозв'язані підсистеми – фактичну й перспективну. Фактична включає в себе наступні елементи: (а) досягнуті на певний момент розслідування результати; (б) використані й наявні можливості; (в) умови, в яких протікає розслідування. Перспективна підсистема характеризується наявністю у своєму складі теж 3-х елементів, як-от: (а) оцінка стану; (б) конкретизація завдань подальшого розслідування; (в) визначення заходів, шляхів і засобів, необхідних для оптимального їх вирішення [7, с. 111].

На думку В. О. Коновалової й В. Ю. Шепітька, структура конкретної ситуації двоїста: з одного боку, це об'єктивна реальність – положення матеріальних та ідеальних об'єктів у просторі й часі, що створюють так звану слідову картину, обстановку події або діяльності, а з другого – нове суб'єктивне знання, що виникає на підставі актуалізації слідової картини й яке використовується для пізнання суті події, яка породила ситуацію [5, с. 116].

Отже, у структурі даної категорії слід розмежовувати: (а) об'єктивний зміст ситуації і (б) суб'єктивне її сприйняття слідчим залежно від його досвіду, знань та інших якостей.

У криміналістичній науковій літературі також запропоновано поділ елементів структури ситуації на *обов'язкові* й *необов'язкові*. Перші складають: (а) результати прояву закономірностей появи, збереження й можливостей переробки інформації, пов'язаної з учиненням злочину певного виду; (б) сутність потенційного конфлікту між інтересами слідчого та інших учасників кримінального судочинства і пов'язані із цим види й форми їх протидії слідчому в установленні істини по кримінальній справі, а також дії слідчого з подолання цієї протидії. До *необов'язкових елементів* належать: (а) психологічні якості й риси особистості слідчого й осіб, які потенційно або реально йому протидіють; (б) компоненти матеріального й організаційно-технічного характеру; (в) процесуальні умови; (г) процесуально-тактичні прийоми проведення окремих слідчих дій [1, с. 124].

Як вбачається, наведений поділ елементів структури ситуації є доволі спірним, оскільки всі вони рівною мірою важливі й мають розглядатися як взаємовпливаючі чинники, в межах проведення конкретної слідчої дії.

Дослідження структури ситуації слідчої дії дозволяє виявити певні закономірності, що становлять фундамент формування й розвитку даної категорії, а саме:

а) кожен з її елементів впливає на характер самої ситуації; б) між її елементами існує постійний взаємозалежний зв'язок; в) функціонування ситуації залежить від якості взаємодії її компонентів.

Як бачимо, структура ситуації слідчої дії становить собою складне, системне, динамічне утворення, що виступає як єдність взаємопов'язаних елементів кримінально-процесуального, тактичного, психологічного, інформаційно-логічного, матеріального й організаційно-технічного характеру.

Елементи *кримінально-процесуального характеру* – це регламентовані нормами кримінально-процесуального законодавства положення, «методологічна функція яких полягає в тому, що вони виступають критерієм оцінки законності проведення слідчих дій, прийомів та засобів розслідування, власних рішень слідчого та рішень інших осіб» [6, с. 182]. До них можна віднести: а) процесуальний порядок проведення слідчої дії; б) докази, зібрані по справі; в) процесуальне положення учасників цієї дії.

Важливими складниками у структурі ситуації слідчої дії виступають елементи *психологічного характеру*, тому що саме вони визначають особливості процесів сприйняття, мислення та інших властивостей чи станів особи. Вони охоплюють: а) професійну

майстерність слідчого, його особистий досвід, уміння встановлювати психологічний контакт, застосовувати рефлексивне мислення й управління, будувати прогностичні моделі щодо поведінки обвинуваченого та інших учасників кримінального процесу, приймати правильне рішення в екстремальних умовах; б) психологічний стан підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у проведенні слідчої дії; в) характер поведінки з боку підозрюваного, обвинуваченого, а іноді потерпілого та свідків, бажання протидіяти встановленню об'єктивної істини, наявність конфліктних відносин зі слідчим; г) взаємовідносини осіб, які беруть участь у проведенні слідчої дії.

Елементи *тактичного характеру* зумовлюють спрямованість трансформації ситуації в бажаному напрямку, сприяють її перетворенню на адаптовану й керовану. Ними є: а) мета й завдання слідчої дії; б) тактична доцільність щодо її проведення; в) ступінь тактичного ризику стосовно даної слідчої дії; г) тактичні прийоми, що використовуються безпосередньо в процесі проведення слідчої дії.

Елементи *інформаційно-логічного характеру* слід визнати одними з основних у структурі ситуації слідчої дії, оскільки інформація, її обсяг і зміст виз-

начають наперед характер і специфіку тієї чи іншої ситуації. Саме в інформації відбиваються стан розслідування на певний момент і найбільш імовірні тенденції розвитку і прояву в майбутньому відповідних об'єктів. Інформація забезпечує чітке уявлення про цілі й завдання, що стоять на момент проведення слідчої дії. Такими елементами виступають: а) обсяг і характер доказової й тактичної інформації, що є в розпорядженні слідчого; б) ступінь володіння відомостями про джерела невикористаної інформації й можливість її залучення до доказового процесу.

У структурі ситуації слідчої дії окреме місце посідають елементи *матеріального й організаційно-технічного характеру*. Вони впливають безпосередньо на ефективність підготовки і проведення слідчої дії. До них відносять: а) наявність (або відсутність) достатнього часу для ретельної підготовки до проведення запланованої слідчої дії; б) можливість створення слідчо-оперативної групи; в) наявність у розпорядженні слідчого необхідних технічних засобів для проведення слідчої дії та фіксації її результатів, а також засобів переміщення тощо.

Розглянуті елементи в їх сполученні і взаємозв'язку створюють певні умови, впливаючи на обстановку, в якій провадиться конкретна слідча дія. Вони є не

лише складовими частинами структури ситуації слідчої дії, а й самі безпосередньо впливають на процес її формування. Іншими словами, наявність або відсутність одного з цих елементів суттєво впливає на характер самої ситуації.

Щодо умов, у яких провадиться слідча дія, то з урахуванням якісного вирішення завдань конкретної слідчої дії, стосовно можливості досягнення мети, їх доцільно поділяти на *сприятливі й несприятливі*. *Сприятливими* є умови, за яких досягнення цілей проведення окремої слідчої дії є найбільш імовірним. Ідеться передовсім про безконфліктні, інформаційно визначені, прогнозовані ситуації, що сприяють (а) виявленню й закріпленню слідів злочину в матеріальній обстановці або пам'яті людини, (б) недопущенню настання негативних наслідків, (в) упередженню й подоланню протидії розслідуванню. *Несприятливі ж умови* породжують ситуації конфліктні, проблемні, тупикові, підвищеного рівня тактичного ризику, зниженої прогнозованості, інформаційної невизначеності та ін.

При з'ясуванні обставин, що впливають на формування ситуацій слідчих дій, треба виходити з того, що вони можуть бути *константними*, (типовими, загальноновизначеними, передбачуваними) й *варіативними* (тобто, таки-

ми, що виникають винятково). Так, під час допиту потерпілого константними й загально визначеними обставинами є такі, за яких ця особа конче заінтересована в об'єктивному й повному розслідуванні, а тому дає правдиві показання. Можливі й певні відхилення від загальних правил, коли потерпілий винятково за відповідних обставин надає необ'єктивні свідчення. Такі обставини (повідомлення необ'єктивної інформації, відмова від дачі показань, зміна позиції допитуваної особи на очній ставці тощо) породжують сприятливі або не-

сприятливі умови й у сукупності впливають на формування ситуації слідчої дії.

Таким чином, *ситуацію слідчої дії можна визначити як сукупність умов та обставин, що створюють відповідну обстановку чи положення в ході здійснення конкретної слідчої дії, які, будучи зумовленими характером самої слідчої дії, часом і місцем її проведення, позицією й поведінкою її учасників, наявністю доказової інформації, результатами діяльності слідчого тощо, певним чином впливають на тактику слідчої дії.*

Список літератури: 1. Баев О. Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии (Основы предупреждения и разрешения) / О. Я. Баев. – Воронеж: Воронеж. ун-т, 1984. – 132 с. 2. Балугина Т. С. Следственные ситуации и планирование расследования / Т. С. Балугина // Следственная ситуация: сб. науч. тр.; отв. ред. В. В. Клочков. – М.: ВНИИПП, 1985. – С. 54-58. 3. Герасимов И. Ф. К вопросу о следственной ситуации / И. Ф. Герасимов // Следственная ситуация: сб. науч. тр.; отв. ред. В. В. Клочков. – М.: ВНИИПП, 1985. – С. 6-11. 4. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Денисюк Станіслав Федорович. – Х., 1999. – 204 с. 5. Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: теории и тенденции: моногр. / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Харьков: Гриф, 1997. – 256 с. 6. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования: моногр. / И. М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1973. – 216 с. 7. Образцов В. А. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации / В. А. Образцов, В. Г. Танасевич // Сов. гос-во и право. – 1979. – № 8. – С. 109-115. 8. Снетков В. А. Элементы технико-криминалистической ситуации осмотра места происшествия / В. А. Снетков // Следственная ситуация: сб. науч. тр.; отв. ред. В. В. Клочков. – М.: ВНИИПП, 1985. – С. 16-20. 9. Яблоков Н. П. Следственные ситуации в методике расследования и их оценка / Н. П. Яблоков // Вестн. МГУ. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – Сер. 11. – № 5. – С. 12-17.

СИТУАЦИЯ СЛЕДСТВЕННОГО ДЕЙСТВИЯ КАК САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ КАТЕГОРИЯ В КРИМИНАЛИСТИКЕ

Ковтуненко Л. П.

Осуществлена попытка выяснить соотношение категорий «следственная ситуация» и «ситуация следственного действия», их связь и отличие. В работе раскрыта внутренняя структура и содержание ситуации следственного действия, предоставлено определение категории «ситуация следственного действия».

Ключевые слова: тактика отдельных следственных действий, следственная ситуация, ситуация следственного действия, классификация следственных ситуаций.

SITUATION OF INVESTIGATION ACTION AS INDEPENDENT CATEGORY IN CRIMINALISTICS

Kovtunenکو L. P.

An attempt to find out correlation of categories «investigation situation» and «situation of investigation action», their connection and difference is carried out. An underlying structure and maintenance of situation of investigation action is in-process exposed, determination of category is given «situation of investigation action».

Key words: tactics of the separate investigative actions, investigation situation, situation of investigation action, classification of consequence situations.

Надійшла до редакції 15.11.2011 р.

УДК 615.21

В.В.Шаповалов,
д-р фармац. наук, проф.,
В.О.Шаповалова,
д-р фармац. наук, проф.,
М.Ю.Сухая,
аспірантка

*Інститут підвищення кваліфікації
спеціалістів фармації, м. Харків*

СУДОВО-ФАРМАЦЕВТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЛЕГАЛЬНОГО ОБІГУ КУРИЛЬНИХ СУМІШЕЙ

Актуальність обраної теми не викликає сумнівів. На сьогодні Президентом України на державному рівні проводяться наради керівників правоохоронних і контролюючих органів по боротьбі з наркобізнесом і наркозлочинністю. На засіданні «круглого столу» Президент заявив, що за його дорученням співробітниками його Адміністрації через мережу Інтернет було проведено контрольну закупку курильних сумішей, що вміщують у своєму складі психоактивні речовини. Установлено, що ці заборонені до реалізації на території України суміші можна придбати досить вільно, навіть з доставкою адресатові [6].

За оглядом спеціальної літератури виявлено, що у 2008 р. німецькими вченими було проведено дослідження з виявлення в курильних сумішах психоактивних речовин, зокрема JWH-018, які віднесено до групи синтетичних каннабіноїдів, а саме нафтоїліндолів (Naphthoylindoles). Ця речовина має світло-сірий або білий колір, не розчиняється у воді (до температури 25°C), розчиняється в диметилформаміді, диметилсульфоксиді та спирті. Психоактивна дія JWH-018 уявляється активніша природного тетрагідроканнабінолу, який є основним складником марихуани. При палінні діюча доза складає 0,5-